

The purpose of the empirical study was to investigate the level frustration, of stress, creativity, dominance hemisphere of the brain, the typology of personality and the level of creativity. For processing the results used methods of mathematical statistics: methodological criterion of Pearson correlation, factor analysis.

During the study identified correlations between scales of techniques to determine the creativity of frustration, of stress, creativity, and personality typology found, the dominance of the hemisphere brain response and type of response to frustration situation. Done description of the results of the study by, established 7-factor model describing 59.71% allocation empirical research. According to the results, and based on the goal of research, we can draw the following conclusions: in order to develop their creativity and reduce frustration must always remain open new media, be flexible, labile not perceive obstacles and challenges as insurmountable barriers not limited to the available knowledge, opening new horizons of knowledge of their own activities, to discover something new and interesting, not to think stereotypically.

Key words: *creativity, creative thinking, creative personality, frustration.*

Стаття надійшла 12 грудня 2013 р.

УДК 159.928:356.13:928

Н. А. Карпенко

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЗМІСТ І СТРУКТУРА ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ

Здійснено теоретичний аналіз феномена «творчий потенціал особистості», представленого у працях вітчизняних і зарубіжних учених. Розкрито його психологічну сутність і виокремлено компоненти.

Ключові слова: *потенціал особистості, творчий потенціал особистості, творчість, креативність.*

Постановка проблеми. Стрімкий технічний прогрес, інформатизація всіх сфер життя, підвищення темпу життя, глобалізація, кризові явища в політиці та економіці потребують від сучасної людини уміння швидко та диференційовано сприймати й аналізувати інформацію, ухвалювати ефективні рішення. Отже, постає завдання використання і водночас поповнення людиною всіх її потенційних можливостей. Звісно, що переваги має творча людина – та, що здатна мислити і поводитись, працювати гнучко, нестандартно, оригінально. Тому досі актуальна проблема дослідження творчого потенціалу особистості.

Стан дослідження. Проблема потенціалу особистості багатогаспектна, відтак – термінологічно багата. Зарубіжні психологи досліджу-

вали поняття «потенціал особистості» у термінах особистісних достоїнств-сил характеру і базових чеснот (К. Петерсен, М. Селінгман); психологічного благополуччя (К. Ріф); для опису залежності мотиваційних особливостей (Д. Берлайн); для опису психологічної сили, що діє на суб'єкт у напрямі до цільової галузі (К. Левін); як поведінковий потенціал (Дж. Роттер).

Вітчизняні вчені виокремили такі прояви потенціалу особистості, як адаптаційний потенціал (С. Добряк, Н. Коновалова, В. Кулганова, О. Резнікова, Р. Свинарченко, Н. Старинська); соціально-психологічний (А. Бефані, Н. Дериглазова); інтелектуальний (Н. Грищенко, Н. Кудрявцева); потенціал самореалізації (С. Баранова, М. Садова); моральний (Н. Шевандрін); особистісно-розвивальний (С. Братченко); культурний потенціал (О. Мотків, Є. Руденський); комунікативний (Ю. Ємельянов, Л. Петровська); комунікативно-особистісний (В. Куніцина); аксіологічний (О. Полкунова, Л. Столяренко); енергопотенціал людини (С. Максименко), вчинковий (Я. Кальба), лідерський (В. Васильєв, Г. Латфуллін, І. В. Дригіна), управлінський (Є. Смирнов), духовний (О. Єлисеєв, Б. Паригін); духовно-творчий (Г. Гладішев, В. Ігнатова); творчий потенціал (Л. Вяткін, Є. Глухівська, В. Загвязинський, Н. Зайцева, М. Копосова, О. Кульчицька, І. Маноха, О. Матюшкін, В. Моляко, В. Риндак) та інші.

Низка дослідників (Г. Костюк, Б. Теплов, О. Матюшкін, Я. Пономарьов, В. Моляко, Н. Кузьміна та інші) під творчим потенціалом фактично розуміють обдарованість, готовність до діяльності, чи творчу обдарованість, готовність до творчої діяльності. Аналізуючи їхні роботи, можна переконатися, що вони вживали ці поняття як синоніми.

Незважаючи на доволі велику кількість публікацій, присвячених дослідженню потенціалу особистості, досі існує термінологічна незгодженість у визначенні цього, а також суміжних із ним понять.

Метою статті є аналіз наукових доробків вітчизняних і зарубіжних психологів творчого потенціалу особистості та розкриття психологічного змісту цього феномена, а також його структури.

Виклад основних положень. Термін «потенціал» («*potentia*») латинського походження і буквально означає «сила». В словнику іншомовних слів О. Мельничука одне із тлумачень потенціалу звучить як «можливості, наявні сили, запаси, засоби, що можуть бути використані» [13]. На подібні варіанти визначення потенціалу натрапляємо в сучасному тлумачному словнику Т. Єфремової: «сукупність усіх наявних засобів і можливостей в будь-якій сфері або галузі»; у великому тлумачному словнику Д. Ушакова: «сукупність умов, засобів, необхідних для підтримки, ведення, збереження будь-чого»; у тлумачному словнику

С. Ожегова: «внутрішній резерв, можливості людини»; в Оксфордському словнику: «можливість того, що щось буде розвиненим або використаним; риси, що вже існують та можуть бути розвиненими» [14].

Отже, поняття «потенціал» широко вживається в багатьох наукових сферах. Зокрема, в гуманітарних науках воно означає сукупність наявних засобів і можливостей у певній галузі діяльності. Це можливості окремої особи, групи, держави або всього людства, які можуть бути використані для вирішення конкретних завдань. Надалі більшою мірою розглядатимемо власне потенціал окремої особи. Насамперед з'ясуємо в загальних рисах поняття «людський потенціал» та «потенціал особистості».

Людський потенціал – це сукупність можливостей людини і суспільства, яка може бути використана для досягнення індивідуальних і суспільних цілей – як інструментальних, пов'язаних із забезпеченням необхідних умов життєдіяльності, так і мотиваційних, що охоплюють розширення потенцій людини та можливостей її самореалізації [12].

У контекст поняття «потенціал особистості» покладено розуміння його як системного, інтегративного утворення особистості, яке містить чимало структурних складових, що зумовлюють: здатність особистості виходити зі стійких внутрішніх критеріїв, орієнтуватися у своїй життєдіяльності, зберігати стабільність діяльності та смислових орієнтацій на фоні тиску зовнішніх умов (Д. Леонт'єв, В. Маралів, С. Головін, Д. Гудінг); формувати систему відносин людини до зовнішнього світу і себе (В. М'ясищев); успішність людини в різних видах діяльності в контексті життя в цілому (М. Каган, І. Ашмарін); ступінь розвиненості здібностей особистості та можливостей їх реалізації (М. Алексєнко, Г. Зараковський); успішність адаптації (А. Богомолів, С. Добряк, Н. Коновалова, В. Кулганова, А. Маклаков, О. Резнікова, Р. Свинаренко, Н. Старинська) [10, с. 409].

У психолого-педагогічній науці потенціал особистості частково описується в таких психологічних термінах: неактуалізовані можливості, задатки, здібності, потреби, ціннісні орієнтації, якості особистості, нахили, приховані структуровані ресурси, резерви, творчі імпульси, внутрішня енергія, продуктивні сили, потреби пізнання самого себе та інших. Крім цього, потенціал особистості пов'язується з процесами актуалізації, реалізації, розгортання, відтворення, розкриття, втілення, сходження до себе, прагнення «вийти за власні межі», самотворення, самовираження, самоствердження, самореалізації, розвитку (інтерактивного, рольового, соціокультурного), інтеріоризації.

Залежно від форм життєдіяльності виокремлюють такі типи потенціалу особистості: енергетичний, адаптаційний; психологічний; соці-

ально-психологічний; інтелектуальний; моральний; особистісно розвивальний; культурний; комунікативний; комунікативно-особистісний; аксіологічний; творчий; духовний; духовно-творчий; вчинковий; лідерський; управлінський; потенціал самореалізації та інші.

Групою дослідників вирізнено такі основні види потенціалу особистості, залежно від спрямованості його реалізації: соціальний потенціал, потенціал діяльності, особистісний потенціал. Всі інші види потенціалу, наприклад комунікативний, творчий, професійний тощо входять до змісту виокремлених ними основних видів. На їхню думку, класифікація потенціалу за спрямованістю реалізації є найбільш доречною, тому що відображає погляд на людину як на біосоціальну істоту та вкладається в межі теорії розвитку Л. Виготського та теорії діяльності О. Леонтьєва. Потенціал особистості визначений авторами як динамічне інтегративне утворення, яке забезпечує успішність процесів індивідуалізації, соціалізації та професіоналізації [10].

Творчий потенціал особистості – як один із видів її потенціалу – розглядається вченими та науковцями [1; 2; 5; 6; 8; 11] з різних позицій, а саме:

- як основа психічного розвитку індивіда, завдяки якій визначаються темпи та напрями формування особистості (О. Матюшкін, В. Давидов);

- як структурне утворення, що вміщує задатки, нахили, інтереси, прояви загального інтелекту, інтуїтивізм, здібності та ін. (В. Моляко, В. Шадріков, Є. Голубева, Д. Богоявленська, Е. де Боно, Ю. Бабаєва, В. Риндак, М. Каган, С. Рубінштейн, О. Леонтьєв, О. Попель та ін.);

- як вияв сутності особистості (С. Хмельковська, П. Кравчук);

- як засіб реалізації творчої та інтелектуальної активності особистості (Ф. Виданов, Д. Богоявленська);

- як механізм творчого мислення особистості (А. Брушлинський);

- як структура, що вміщує чотири групи особистісних якостей креатива, а саме: світоглядні, ціннісні, інтелектуальні та вольові якості (І. Львова);

- як процес виявлення людиною власної індивідуальності (Є. Яковлева);

- як соціально-психологічну установку на нетрадиційне розв'язання протиріч об'єктивної реальності (Є. Колеснікова);

- як синтетичну (інтегрувальну) якість, що характеризує можливість особистості (І. Мартишок, В. Овчинніков, М. Колосова, Є. Глуховська, Н. Посталюк);

- як сукупність реальних можливостей, вмій і навиків, які визначають рівень їхнього розвитку (Г. Піхтовніков, Л. Московичева);

- як спеціальну якість індивіда, що характеризує відповідність діяльнісних властивостей особистості соціальній нормі (С. Евінзон);
- як внутрішню готовність особистості до самореалізації в творчій діяльності (Г. Валесв);
- як систему знань людини, на основі якої формується, регулюється діяльність особистості (Г. Браже, Ю.М. Кулюткін);
- як потенційну креативність (Г. Глотова);
- як когнітивну креативність (К. Гуськова);
- як властивість людини, що зумовлюється мотиваційною готовністю до творчості (Г. Костюк, Е. Голубева, В. Дружинін, В. Кочубей, А. Маслоу, Дж. Гілфорд, Ю. Гільбух, Я. Пономарьов, Є. Яковлева);
- як системна структура, що вміщує лише інтелектуальні характеристики та виявляється у відповідних показниках творчої активності особистості (Дж. Гілфорд, К. Тейлор);
- як своєрідну характеристику, прояв якої залежить від творчої унікальності особистості (Є. Варламова, І. Семенов, С. Степанов).

Переконані, що особливої уваги серед сучасних психологів, які вивчають проблеми творчого потенціалу особистості, заслуговує академік В. Моляко, який запропонував власну концепцію формування творчої особистості та реалізації її творчого потенціалу. Вчений визначає творчий потенціал як інтегративну властивість особистості, що характеризує міру можливостей здійснювати творчу діяльність, готовність і здатність до творчої самореалізації та саморозвитку. Творчий потенціал – це саме та система, яка абсолютно прихована від будь-якого зовнішнього спостереження; крім того, носій творчого потенціалу іноді мало або й зовсім не знає про свої творчі можливості. Про справжні творчі можливості конкретної людини можна говорити лише на основі здійсненої діяльності, отриманих оригінальних творів. Творчий потенціал стає не уявною, а реальною, прогнозованою цінністю лише тоді, коли реалізовується у винаходах, конструкціях, книгах, картинах, фільмах та ін. [11].

Вчений вважає, що «творча людина... потенційно здатна до творчості. Інша річ – у яких масштабах, у якому обсязі, на яких часових дистанціях, в яких сферах тощо – це вже потребує окремих уточнень у кожному конкретному випадку» [5, с. 14].

Цікавий, якісно новий підхід до трактування й дослідження творчого потенціалу особистості запропонувала Д. Богоявленська [1]. Як одиницю дослідження останнього вчена пропонує розглядати інтелектуальну активність. Інтелектуальна активність є інтегральною властивістю гіпотетичної системи, основними компонентами чи підсистемами якої постають інтелектуальні (загальні розумові здібності) та неінтелектуа-

льні (найперше мотиваційні) фактори розумової діяльності. Розумові здібності стимулюють інтелектуальну активність особистості.

Досліджуючи творчий потенціал суб'єкта за допомогою власної методики «Креативного поля», Д. Богоявленська отримала результати, які свідчать про те, що діагностовану здатність людини до саморозвитку в діяльності не можна пояснити лише властивостями інтелекту. Вихідною гіпотезою, що отримала своє експериментальне підтвердження в лонгitudних дослідженнях, було припущення, що здатність до саморозвитку є показником цілісної особистості, і вона відображає взаємодію когнітивних та афективних сфер в їх єдності. На думку вченої, це і створює споконвічний «синтез» здібностей та особистісних властивостей, що набуває характеристик «осягненості». Тому здатність до саморозвитку, вважає Д. Богоявленська, може розглядатися як вихідна одиниця для аналізу творчості. Запропонована автором методика забезпечує відсутність обмежень у процесі творчої мисленнєвої діяльності.

Креативні особистості, за дослідженнями Д. Богоявленської, виявляють помірковане ставлення до інших, бажання до неформальних стосунків у спілкуванні; такі індивіди здатні співпереживати та співчувати іншим, вони прагнуть бути в центрі колективу. Ці результати вказують на зв'язок між інтелектуальною активністю суб'єкта й активністю у сфері суб'єкт-суб'єктних стосунків [1].

Не лише Д. Богоявленська, але й чимало інших авторів у контексті дослідження творчого потенціалу вживають поняття «креативність». Погляди на природу креативності розкриваються в працях С. Арієті, Е. Крися, Л. Кубі. Предметом спеціального вивчення вона виступила в дослідженнях таких учених, як М. Воллах, Дж. Гілфорд, Х. Грубер, Дж. Девідсон, В. Дружинін, Н. Коган, В. Козленко, П. Кравчук, Л. Ляхова, Т. Любарт, С. Медник, В. Моляко, Р. Муні, Дж. Одор, Я. Пономарьов, П. Торренс, К. Торшина, Д. Фельдман, Д. Харрінгтон, А. Штейн та ін.

З психологічної точки зору, креативність – це тісно пов'язана з іншими рисами в цілісній системі властивість особистості, це внутрішня особистісна тенденція до творчого вирішення проблем. Погоджуємося із більшістю дослідників, що креативність – це схильність до творчості, творча потенція людини. Отож, поняття «творчий потенціал» і «креативність» розглядаємо як синонімічні.

Згідно з багатофакторним підходом, запропонованим колективом авторів під керівництвом Т. Любарта, «креативність залежить від когнітивних, конативних, емоційних і середовищних факторів. Кожній людині властиве особливе поєднання цих факторів. Це поєднання може більшою мірою відповідати вимогам задач із деякої певної галузі

людської діяльності. Таким чином, творчий потенціал людини в різних галузях діяльності є результатом взаємодії цих факторів. Творчий потенціал часто проявляється в продуктах, створених людиною. Рівень креативності цих продуктів оцінюється із врахуванням соціального контексту» [8, с. 24].

В. Моляко [5], орієнтуючись на власні та дослідження інших фахівців (О. Матюшкін, В. Шадріков, Е. Голубєва, Д. Богоявленська, Е. де Боно, Ю. Бабаєва та ін.), представив загальну структуру творчого потенціалу, яка може визначатися такими основними складовими:

1) задатки, нахили, що виявляються в підвищеній чутливості, певній вибірковості, наданні переваг чомусь перед чимось, загальній динамічності психічних процесів;

2) інтереси, їх спрямованість, частота й систематичність проявів, домінування пізнавальних інтересів;

3) допитливість, потяг до створення нового, пошуку й розв'язання проблем;

4) швидкість у засвоєнні нової інформації, створення асоціативних масивів;

5) нахили до постійних порівнянь, зіставлень, розроблення еталонів для подальших порівнянь, відбору;

6) прояви загального інтелекту – розуміння, швидкість оцінювань і вибору шляхів розв'язку, адекватність дій;

7) емоційне забарвлення окремих процесів, емоційне ставлення, вплив почуттів на суб'єктивне оцінювання, вибір, надання переваг;

8) наполегливість, систематичність у роботі, цілеспрямованість, рішучість, працелюбність, сміливе ухвалення рішень;

9) творча спрямованість на пошуки аналогій, комбінування, реконструювання, змін варіантів, економність у рішеннях, використанні часу, засобів та ін.;

10) інтуїтивізм – здатність до прояву неусвідомлюваних швидких (іноді миттєвих) оцінок, прогнозів, рішень;

11) порівняно швидке та якісне оволодіння вміннями, навичками, прийомами, технікою праці, майстерністю виконання відповідних дій;

12) здібності до реалізації власних стратегій і тактик під час розв'язання різних проблем, завдань, пошуку виходу зі складних, нестандартних, екстремальних ситуацій [5, с. 15–16].

Н. Кузьміна [6] звертає увагу на різницю у розвитку кожної особистості, і ця різниця, на її думку, насамперед зумовлена саме творчим потенціалом кожної особистості. Дослідниця виокремила низку елементів творчого потенціалу спеціаліста:

1) індивідуальні якості (стать, вік, структура сім'ї, координати народження, стан здоров'я);

2) рівень продуктивності діяльності в розв'язанні творчих завдань (вищий, високий, середній та ін.);

3) інтегративні схеми інформаційного самозабезпечення, рольової взаємодії, аналізу зворотного зв'язку під час розв'язанні творчих завдань;

4) психологічні передумови продуктивного розв'язання творчих задач (система відношень, установки, цінності, спрямованість, мотивація);

5) здібності, структура компетентності;

6) когнітивні, емоційні та вольові якості суб'єкта у розв'язанні творчих завдань;

7) структури вмінь (гностичні, проектувальні, конструктивні, комунікативні, організаційні);

8) вплив контексту (тобто професійного, непрофесійного, сімейного оточення);

9) соціальний вплив – оцінка, заохочення, підтримка, соціальна роль;

10) психологічна готовність до перебудови (реконструювання) діяльності у пошуках нових способів розв'язання творчих завдань (самооцінка, інтернальність, екстернальність, догматизм, інтуїція);

11) способи врахування системи обмежень і вимог до розв'язання творчих завдань, зумовлених професією та виробництвом;

12) способи врахування системи вимог та обмежень до розв'язання завдань, що зумовлюються моральними принципами [6, с. 46].

Н. Вишнякова – відома дослідниця у сфері творчої акмеології, визначаючи архітекtonіку зрілої особистості, здатної досягати акме (вершин), представила її у вигляді айсберга, який описала сімома рівнями. Виділяючи ці рівні (знизу: ресурсна (підсвідома) сфера творчої зрілості; фізична зрілість; особистісна зрілість (ментальна, когнітивна); міжособистісна зрілість, професійна зрілість, креативна зрілість, духовна зрілість), авторка, за зрозумілою логікою, розташувала ресурсну сферу творчої зрілості як перший шар, включивши до неї творчий потенціал як такий (оригінальність мислення, уява, інтуїція, чуттєвий досвід, обдарованість, ініціативність), а також підсвідому сферу (природні задатки) [3].

В. Моляко акцентує, що реалістичніше ставити потенціал не лише у фундамент. Важлива його частина, безперечно, у рівнях психічної архітекtonіки творчої особистості, оскільки творчий потенціал – не суцільне автономне утворення, а складна підсистема, яка тісно (невідривно) переплітається з іншими структурними складовими психіки. У цьому випадку з її, умовно кажучи, елементами, що детермінують творчі процеси [5, с. 17].

І. В. Львова, дотримуючись підходу Д. Богоявленської, виокремлює чотири групи особистісних якостей креативного суб'єкта, які становлять творчий потенціал особистості:

– світоглядні якості: активна життєва позиція, оптимізм, гармонійність, гуманність, відданість своїм ідеалам і принципам, високе почуття обов'язку, патріотизм, високий рівень розвитку естетичних почуттів, прагнення до процесу творчості, відкриттів, духовного зростання, самопізнання, самовираження тощо;

– ціннісні якості: доброзичливість, тактовність, щирість, працьовитість, милосердя, толерантність (терпимість до інших людей), критичність;

– інтелектуальні якості: далекоглядність (уміння прогнозувати події, вчинки, дії), допитливість, спостережливість, почуття гумору, гнучкість розуму (здатність до прийняття адекватних рішень, залежності від ситуації), варіативність мислення, незалежність і самостійність думки, високий рівень розвитку інтуїції, ерудованість, захопленість змістом діяльності, здатність до аналізу і синтезу, оригінальність, метафоричність мислення, ініціативність;

– вольові якості: цілеспрямованість, наполегливість, сміливість, вміння доводити розпочату справу до кінця, здатність до самоствердження, витримка, мужність і стійкість (здатність долати життєві поразки та негаразди), неабияка енергійність, впевненість у собі. Перелічені особистісні особливості та якості, на нашу думку, є якостями такої особистості, що повноцінно розвивається. Ці якості, вважає І. Львова, виявляються на тлі особливо тонких, чутливих, рухливих та яскравих проявів емоційної сфери людини [7, с. 45–46].

Центральними компонентами творчого потенціалу особистості, з посиланням на зарубіжні дослідження, зазначає І. С. Волощук, є її здатність дивергентно і конвергентно мислити, комбінувати елементами думки. Творче мислення вмикає генерування нового (за допомогою дивергентного мислення) та оцінку новизни (завдяки конвергентному мисленню). Вільне продукування множинності, через необмежене дивергентне мислення, пропонує обіцянки легкості у творчості, але ризикує генерувати тільки квазітворчі або псевдотворчі продукти, якщо воно неадаптоване до реальності. У практичних ситуаціях одне дивергентне мислення може викликати проблеми, зокрема безрозсудні зміни. Не припустимо абсолютизувати і конвергентне мислення. Творчості не сприяє ні низький, ні високий рівень розвитку кожного із зазначених видів мислення [4].

Підсумовуючи дослідження структури творчого потенціалу, приєднаємося до позиції академіка В. Моляко, який зазначає, що «на сьогодні питання відносно його архітекτονіки залишається до певної

міри відкритим. Зрозуміло, що деякі характеристики можуть видаватися на рівні здорового глузду, суб'єктивного й об'єктивного людського досвіду навіть не гіпотетичними, а аксіоматичними. Проте, це не позбавляє нас необхідності здійснювати наукові дослідження не тільки задля задоволення пізнавальних інтересів, а, звісно, для відтворення реально існуючих, а не гіпотетичних, структур із залученням переконливих фактів на доказ їх вагомості» [5, с. 17–18].

Висновки. Творчий потенціал особистості – це складна динамічна система психогенетичних і психологічних якостей, інтегральна цілісність природних і соціальних сил людини, сукупність здібностей, можливостей та властивостей до здійснення творчої діяльності, продукування творчих стратегій і тактик у цьому процесі, які дозволяють знаходити унікальне, принципово нове розв'язання проблем, а також забезпечення суб'єктивної потреби особистості у творчій самореалізації і саморозвитку.

Творчий потенціал – це передумова для творчого процесу, з одного боку, та його результат – з іншого.

Творчий потенціал закладений в кожному, і це відкриває потенційні можливості для його розвитку.

Перспективу подальшого наукового дослідження вбачаємо у пошуку і створенні ефективних способів діагностування творчого потенціалу особистості.

1. Богоявленская Д. Б. Интеллектуальная активность как проблема творчества / Д. Б. Богоявленская. – Ростов-на-Дону: изд-во Ростовского университета, 1983. – 173 с.

2. Варламова Е. П. Психология творческой уникальности / Е. П. Варламова, С. Ю. Степанов. – М.: Институт психологии РАН, 2002. – 256 с.

3. Вишнякова Н. Ф. Креативная акмеология / Н. Ф. Вишнякова. – Том 1. – Мн.: ООО «ДЭБОР», 1998. – 242 с.

4. Волощук І. С. Структура і зміст творчого потенціалу особистості / І. С. Волощук [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?

5. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / за ред. В. О. Моляко, О. Л. Музики. – Житомир: Рута, 2006. – 320 с.

6. Кузьмина Н. В. Творческий потенциал специалиста. Акмеологические проблемы развития / Н. В. Кузьмина // Гуманизация образования. – 1995. – № 1. – С. 41–53.

7. Львова И. В. Психологические факторы развития креативности личности: дисс. ... канд. психол. наук / И. В. Львова. – Новосибирск, 2005. – 203 с.

8. Любарт Т. Психология креативности / Т. Любарт, К. Муширу, С. Торджман и др. / пер. с фр. – М.: Когито-Центр, 2009. – 215 с.

9. Меерович М. Технология творческого мышления / М. Меерович, Л. Шрагина. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2008. – 495 с.

10. Міляєва В. Р. Теоретичний аналіз поняття «потенціал особистості» / В. Р. Міляєва, Н. К. Лебідь, Ю. В. Бреус // Проблеми сучасної психології: збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. – Т. 20. – Кам'янець-Подільський: В-во К-ПНУ ім. І. Огієнка. – 2013. – С. 405–415.

11. Моляко В. О. Психологічна теорія творчості / В. О. Моляко // Обдарована дитина. – 2004. – № 6. – С. 2–9.

12. Человеческий потенциал как критический ресурс России / Рос. акад. наук, Ин-т философии; отв. ред. Б. Г. Юдин. – М.: ИФРАН, 2007. – 175 с.

13. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://slovoedia.org.ua/42/-53407/288406.html>.

14. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://yak-prosto.com/scho-take-potential/>

Карпенко Н. А. Психологическое содержание и структура творческого потенциала личности

Осуществлен теоретический анализ феномена «творческий потенциал личности», представленного в трудах отечественных и зарубежных ученых. Раскрыта его психологическая сущность, выделены компоненты.

Ключевые слова: потенциал личности, творческий потенциал личности, творчество, креативность.

Karpenko N. A. Psychological content and structure of creative potential of a personality

The theoretical analysis of the phenomena of «the creativity of the individual» presented in the works of local and foreign scientists is made. Its psychological essence and structural components are considered.

In the context of the concept of «individual capacity» laid understanding it as a systematic, integrative education of the individual, which includes a number of structural components that contribute to the ability of the individual to withdraw from persistent internal criteria focus in his life, maintain stability and activity semantic orientations on a background pressure of external conditions; form system of human relations to the outside world and to itself, human performance in various activities in the context of life in general, the degree of development of abilities of the individual and their feasibility, successful adaptation.

Creative potential – as one of its potential – consider how integrative dynamic property that characterizes the extent possible to carry out creative work, willingness and ability of self-actualization and self-development. The ability to self-development can be seen as a reference unit for analysis work. The creative potential – whether kreatyvnyh – is kind of a combination of cognitive, konatyvnyh, emotional factors, and environmental factors. This integral wholeness of natural, social and psychological forces of man, which allow the subject to find a new solution to the problem and contribute to its self.

Creativity as a complex subsystem is closely intertwined with other structural elements of the psyche, so there is a mutual influence, interdependence and,

consequently, the unique creativity of a single entity. However, we consider that the difference in the development of every person in the first place due to its creative potential.

Key words: *potential of a personality, creativity of individual, creativity.*

Стаття надійшла 23 грудня 2013 р.

УДК 159.923.2

М. П. Козирєв

КОМУНІКАТИВНІ БАР'ЄРИ СПІЛКУВАННЯ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

Розкрито поняття, сутність, особливості, характеристику, причини виникнення та шляхи попередження і подолання комунікативних бар'єрів спілкування. Проаналізовано погляди вчених, які досліджували цю проблему.

Ключові слова: *спілкування, комунікація, інформація, комунікативні бар'єри, профілактика, шляхи подолання комунікативних бар'єрів.*

Постановка проблеми. Одне із найважливіших завдань спілкування належить її комунікативній складовій (комунікація – від лат. communication – повідомлення, передача) – це передача інформації від однієї системи, соціальної спільноти, індивіда до інших завдяки слову, спеціальним матеріальним носіям тощо. Завдяки комунікації, мовному спілкуванню, людина формує себе як особистість, опановує і перетворює соціальне та природне середовище, узгоджує вчинки і діяльність з іншими соціальними суб'єктами, формує оточення, виявляє себе іншим, утверджує власне «Я», доводить свою позицію, поведінку, впливає на інших людей, із якими спілкується. Тому комунікативні бар'єри між партнерами зі спілкування перешкоджають реалізації цих найважливіших завдань і зумовлюють відповідний спектр завдань – дослідження їх природи й особливостей вияву.

Стан дослідження. Основними методологічними і теоретичними засадами дослідження стали: теорія психології спілкування (Г. М. Андреева, О. О. Леонтєв), міжособистісного спілкування (О. О. Бодалєв, Б. Ф. Ломов), ділового спілкування (Є. О. Ножин, А. Ю. Міхневич); міжособистісної взаємодії (І. О. Зімня, Н. Н. Обозов), психологічного захисту (Є. Л. Доценко, Р. М. Грановська), мовної комунікації (Н. Б. Голуб, А. Й Капська); компетентності спілкування (Л. А. Петровська, Ж. Курте, Т. А. ван Дейк); психології діалогу